

МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ДИТИНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ ВИМІР

Боняк В. О.

ВСТУП

Війна проти Української держави, розв'язана російським агресором, засвідчує, що військовий конфлікт загрожує національній безпеці, державному суверенітету й становить серйозну загрозу життю і здоров'ю кожного, включаючи найбільш уразливу верству населення – дітей. Недопущення залучення дітей до участі у таких конфліктах, надання їм всебічної соціальної підтримки, забезпечення права на життя, гідне буття і безпеку, можливості реалізації ними права на освіту та інших конституційних можливостей є сьогодні одним з головних завдань демократичної і правової держави. Саме стан забезпечення прав дитини визначає майбутнє суспільства, вектор його розвитку, відсвічує пануючі у державі та суспільстві пріоритети.

Діти – це особливий ціннісний суб'єкт, який не має змоги самостійно забезпечити свої потреби, а в умовах правового режиму воєнного стану особливо потребує додаткової уваги з боку державних органів та громадськості. Сучасні виклики, обумовлені війною, вимагають від органів публічної влади, суб'єктів громадянського суспільства, міжнародної спільноти вжиття всіх можливих заходів задля максимального виключення випадків порушення прав дитини¹.

Для реалізації вказаних зусиль у державі має ефективно функціонувати механізм забезпечення прав дитини в умовах збройної агресії. Але наявні наукові праці вчених та обґрунтовані ними положення з цього питання здебільше присвячені окремим аспектам досліджуваного нами механізму, вирізняються недостатньо повною його характеристикою. Така гносеологічна ситуація вимагає подальших комплексних наукових розвідок механізму забезпечення прав дитини в умовах збройної агресії. Заповненню вказаної прогалини у вітчизняній юридичній науці і буде присвячене це дослідження.

За мету дослідження визначено обґрунтування теоретичних положень щодо механізму забезпечення прав дитини в умовах збройної агресії російської федерації проти України та окреслення напрямків його вдосконалення.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі завдання: 1) охарактеризувати механізм забезпечення прав дитини у співвідношенні із механізмом забезпечення прав людини; 2) висвітлити функціонування механізму забезпечення прав дитини в умовах збройної агресії російської

---

¹ Боняк В., Трень Т. Порушення прав дитини в Україні в умовах війни». *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти* : матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 15 бер. 2024 р.) ; у 2-х ч. Дніпро :Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2024. Ч. I. С. 261.

федерації проти України; 3) запропонувати шляхи удосконалення досліджуваного механізму.

Теоретико-правова характеристика механізму забезпечення прав дитини в умовах збройної агресії стала можлива завдяки використанню світоглядного діалектичного підходу, який базується на принципах розвитку досліджуваного явища та його взаємозв'язку з іншими правовими явищами, насамперед механізмом забезпечення прав людини, а також системного методу, структурно-функціонального та формально-логічних методів аналізу і синтезу.

1. Механізм забезпечення прав дитини у співвідношенні з категорією «механізм забезпечення прав людини»

Утілення у життя принципу реальності прав, свобод, обов'язків людини і громадянина, як складової гетерогенного принципу верховенства права, вимагає від Української держави не тільки конституційного закріплення цих прав, свобод і обов'язків в Основному Законі та законодавчих актах, але й їх реального забезпечення, гарантування. Для цього держава повинна створити ефективні механізми – системи засобів і чинників, що забезпечують необхідні умови поваги до всіх основних прав і свобод людини, які є похідними від її гідності. Вказана система у юридичній науці дістала назву механізму забезпечення прав людини, що структурно охоплює собою: 1) механізм реалізації прав і свобод людини; 2) механізм їх охорони та 3) механізм захисту прав і свобод людини².

Алгоритм нашого дослідження вимагає розкриття смислового навантаження юридичного терміну «механізм забезпечення прав людини», який складається із декількох слів. Так, слово «механізм» у Великому тлумачному словнику сучасної української мови трактується як: 1) пристрій, що передає або перетворює рух (у порівнянні те саме, що машина); 2) внутрішня будова, система чого-небудь; 3) сукупність станів чи процесів, з яких складається певне фізичне, хімічне чи інше явище³.

Схожі значення цього слова містяться і в інших довідкових виданнях.

Для вирішення поставлених нами дослідницьких завдань найбільш придатним є те значення вказаної категорії, що зводиться до внутрішньої будови, системи чого-небудь. Крім цього, у правничій науці поняттям «механізм» відображається функціонування правової форми, рух (момент такого руху). Підтвердженням цьому слугують такі широко вживані юридичні терміно-поняття, як «механізм правового виховання», «механізм правового регулювання», «механізм правотворчості», «механізм правозастосування», а також «механізм забезпечення прав та свобод людини» та ін.

Слово «забезпечення» походить від слів «забезпечити», «забезпечувати» та у довідковій літературі трактується як: 1) постачаючи щось у достатній кількості, задовольняти кого-, що-небудь у якихось потребах // надавати кому-небудь достатні матеріальні засоби до існування; 2) створювати надійні умови

---

² Боняк В. Правоохоронна діяльність: поняття та принципи. *Забезпечення прав людини у правоохоронній діяльності* : навч. посібник. 2-е вид. перероб. і доп. / Кол. авт.; за ред. д.ю.н., доц. В.О. Боняк. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2018. С.26.

³ Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. С. 523.

для здійснення чого-небудь; гарантувати щось. 3. Захищати, охороняти кого-, що-небудь від небезпеки⁴. З огляду на наведені значення, найбільш придатним у трактуванні вказаного слова є здійснення, гарантування чого-небудь, його охорона та захист.

У правничій науці категорія «права і свободи людини» визначається як *певні можливості людини*, необхідні для задоволення біологічних і соціальних потреб її нормального існування та розвитку в конкретно-історичному соціумі, котрі об'єктивно зумовлюються досягнутим рівнем розвитку суспільства і забезпечені соціальними обов'язками інших суб'єктів⁵

Наведені вище трактування слів «механізм», «забезпечення», «права і свободи людини» надають можливість трактувати досліджуваний нами феномен «механізм забезпечення прав людини» як системне й динамічне (рухливе) утворення, функціональним призначенням якого є забезпечення здійснення прав людини.

У вітчизняній юридичній науці питання структури механізму забезпечення прав людини неодноразово було предметом досліджень вітчизняних правників. Так, А. Кучук при характеристиці соціально-правового механізму забезпечення прав людини уточнює, що останній складається з таких елементів: механізму реалізації цих прав (тобто, це заходи, спроможні створити умови для реалізації прав і свобод людини); механізму охорони прав людини (охоплює заходи з профілактики правопорушень для утвердження правомірної поведінки особи); механізму захисту прав людини, який визначає як заходи, що призводять до відновлення порушених прав неправомірними діями, так і заходи щодо відповідальності особи, котра вчинила ці правопорушення⁶.

У своїй праці під назвою «Механізм захисту прав і свобод людини і громадянина як гарантія забезпечення законності та дисципліни в діяльності органів внутрішніх справ» вітчизняний правник С. Шило, розглядаючи терміно-поняття «механізм забезпечення прав людини», також наголошує на тому, що обсяг останнього є значно ширшим за захист і охорону, оскільки включає і форми реалізації, і самі органи і організації (як ті, що реалізують права, так і ті, що застосовують норми), а також нормативний, інформаційний, ідентифікаційний та інші елементи⁷.

Структуру механізму забезпечення прав людини досліджувала і Т. Бабкова. Розглядаючи досліджувану категорію, учений додає до неї такі

---

⁴ Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. С. 281.

⁵ Рабінович П. М. Науково-практичний коментар ст. 3 Конституції України. Конституція України. Науково-практичний коментар / редкол.: В. Я. Тацій, О. В. Петришин та ін.; Нац. акад. прав. наук України. 2-ге вид., переробл. і допов. Харків: Право, 2011. С. 21.

⁶ Кучук А. М. Соціально-правовий забезпечення прав і свобод людини. Теорія держави та права: підручник / кол. авт.; кер. авт. кол. канд. юрид. наук, проф. Ю. А. Ведерніков. 3-є вид. перероб. і доп. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017; Ліра ЛТД. С. 102–107. С. 103.

⁷ Шило С.М. Механізм захисту прав і свобод людини і громадянина як гарантія забезпечення законності та дисципліни в діяльності органів внутрішніх справ. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2013. Вип. 22. Ч. I. Т. 2. С. 271.

складники, як правові форми й засоби. Вказаний механізм дослідниця визначає як динамічну, взаємоузгоджену та взаємопов'язану систему встановлених Конституцією України й законами правових форм, засобів і заходів, за допомогою яких здійснюється реалізація прав і свобод людини та громадянина, їх охорона і захист⁸.

Зважаючи на вищевикладене, вважаємо за необхідне зробити деякі уточнення щодо структурних елементів механізму забезпечення прав людини. Так, А. Ведерніков у своєму дослідженні «Правоохоронна діяльність в Україні: теоретико-правовий аспект» наголошує на синонімії термінів «охорона» і «захист» у нормотворчій практиці, а також доводить, що при формулюванні змісту нормативно-правових приписів законів існує тенденція, що зводиться до поступової зміни слова «охорона» на термін «захист». Правник резюмує, що з урахуванням вищезазначеного та відповідних поглядів у правничій літературі, охорону методологічно коректно розглядати як родове поняття, що охоплює захист як певний, особливий вид охорони, а також вважає, що необґрунтовано розглядати правоохоронну та правозахисну діяльність як окремі напрямки суспільної чи державної діяльності⁹.

Вказаний підхід поділяють і автори монографії «Конституційна скарга як юридична гарантія прав і свобод людини в Україні»¹⁰.

Отже, вважаємо, що структурно механізм забезпечення прав людини зводиться до двох його складників: механізму реалізації прав людини та механізму їх охорони (останнім охоплюється і механізм захисту). Аналогічною є і структура механізму забезпечення прав дитини в умовах збройної агресії.

Для визначення механізму забезпечення прав дитини у співвідношенні з категорією «механізм забезпечення прав людини» алгоритм нашого дослідження вимагає опори на пізнавальні можливості системного методу пізнання та співвідношення таких філософських категорій як «загальне», «особливе», «одиничне»¹¹. Сутність указаного методу полягає у тому, що таке системне явище, яке охоплюється поняттям «механізм забезпечення прав дитини» розглядається як таке, що включене до більш об'ємної системи (механізму забезпечення прав людини) й виконує у цій системі певні функції, пов'язане з нею відповідними зв'язками.

Загальне – це незалежна від сприйняття особою, об'єктивно наявна тотожність між предметами, явищами, речами, яка властива багатьом предметам, явищам, речам у межах конкретної якісної визначеності. При цьому одиничне існує як таке, окреме; загальне ж не існує як таке окремо.

---

⁸ Бабкова Т. В. Право громадян на соціальний захист та його забезпечення органами судової влади в Україні: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2014. с. 7.

⁹ Ведерніков Ю. А., Кучук А. М. Правоохоронна діяльність в Україні: теоретико-правовий аспект : монограф. Київ : Знання України, 2009. с. 56

¹⁰ Боняк В. О., Єрмоленко Я. В. Конституційна скарга як юридична гарантія прав і свобод людини в Україні: монограф. / В. О. Боняк, Я. В. Єрмоленко. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2022. 196 с.

¹¹ Боняк В. О. Органи охорони правопорядку України в сучасному вимірі: конституційно-правовий аспект : монограф. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, Ліра, 2015. с. 104

Також слід відзначити, що всяке загальне не є елементом, частинкою, стороною окремого, бо ж воно відображає останнє не повністю, не цілком, а частково (у тому, що є тотожним у предметах). Одиначне (окреме) за своїм змістом, проявом є багатшим за загальне, яке є абстрактним. Однак загальне глибше розкриває сутність речі, її зміст. Особливе є певною сукупністю властивостей, що притаманні лише даному предмету. Одиначне – це окремий феномен, явище, подія, факт, предмет, річ, які характеризуються відповідними просторовими і часовими межами, відповідною визначеністю. Відмінність між загальним, особливим і одиначним відносна¹².

Отже, з погляду таких філософських категорій діалектики, як «загальне», «особливе» та «одиначне», досліджувані загальнотеоретичні категорії співвідносяться у такий спосіб: «механізм забезпечення прав людини» є загальним родовим поняттям; поняття «механізм забезпечення прав дитини» є особливим по відношенню до загальної категорії «механізм забезпечення прав людини», а механізм забезпечення прав дитини в умовах збройного конфлікту є особливим по відношенню до загальної категорії «механізм забезпечення прав людини в умовах збройного конфлікту».

Досліджуваний нами механізм не є суто правовим явищем. Погоджуємося з підходом, відповідно до якого він створюється як результат цивілізаційного розвитку та реакція держави на відповідний суспільний запит¹³.

2. Механізм забезпечення прав дитини в умовах збройної агресії російської федерації проти України

Провідним аспектом такого змістовного явища державно-правової дійсності як механізм забезпечення прав дитини в умовах збройного конфлікту є механізм охорони. У юридичній літературі механізм охорони прав людини розглядається як система суспільних і державних інститутів, а також юридичних засобів, які забезпечують їх (інститутів) організацію та діяльність, спрямовану на запобігання порушенню прав і свобод людини, припинення протиправної поведінки, відновлення порушеного права, відшкодування завданої шкоди та притягнення винних до юридичної відповідальності¹⁴.

Указану дефініцію візьмемо за основу формулювання поняття «механізм охорони прав дитини в умовах збройної агресії».

Водночас, уважаємо за необхідне зробити деякі суттєві уточнення:

1) права дитини забезпечуються органами публічної влади (як державними інститутами, так і органами місцевого самоврядування), а також інститутами

---

¹² Боняк В. О. Органи охорони правопорядку України в сучасному вимірі: конституційно-правовий аспект : монограф. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, Ліра, 2015. с. 104.

¹³ Паталаха І. О. Право на справедливий суд та механізм його забезпечення: загальнотеоретичний аспект: дис. ... докт. філософ. 081 Право. Дніпровський державний університет внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України, Дніпро, 2025. 227 с. с. 166.

¹⁴ Боняк В. О., Єрмоленко Я. В. Конституційна скарга як юридична гарантія прав і свобод людини в Україні: монограф. / В. О. Боняк, Я. В. Єрмоленко. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2022. с. 90.

громадянського суспільства (правозахисними громадськими організаціями), міжнародними організаціями (інституційний складник);

2) інструментальний компонент досліджуваного механізму складають засоби (насамперед, юридичні);

3) реалізація правових норм у контексті забезпечення прав дитини в умовах збройної агресії означає створення найбільш сприятливих умов для здійснення прав і свобод дитини, усунення будь-яких перешкод.

Звідси функціональне призначення вказаного механізму полягає у: 1) запобіганні порушенню прав і свобод дитини; 2) припиненні протиправної поведінки щодо неї; 3) відновленні її порушеного права; 4) притягненні винних до юридичної відповідальності.

При дослідженні механізму охорони прав людини правники роблять акцент на інституційному (органи), інструментальному (нормативному) та функціональному (відносини, діяльність) складниках цього механізму, що є досить обґрунтованим і по відношенню до механізму охорони прав дитини в умовах збройної агресії.

Щодо інституційного складника, то він не обмежується лише державними органами, їхніми службовими й посадовими особами. В умовах діючого правового режиму воєнного стану в Україні його складають:

1. Український Парламент – Верховна Рада України, як єдиний орган законодавчої влади.

2. Глава держави – Президент України, Офіс Президента України, радниця-уповноважена з прав дитини і дитячої реабілітації, Координаційна рада з питань захисту та безпеки дітей як консультативно-дорадчий орган при Президентові України.

3. Уряд – Кабінет Міністрів України (далі – КМУ) та інші органи виконавчої влади, а також створені в умовах правового режиму воєнного стану Координаційний штаб з питань захисту прав дитини, Національне інформаційне бюро й ін.

4. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, представники Уповноваженого, Консультаційна рада при Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини, громадські приймальні Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.

5. Судові органи.

6. Прокуратура України.

7. Органи місцевого самоврядування.

8. Громадські та благодійні організації (включно з міжнародними), серед яких Всеукраїнська фундація «Захист прав дітей», Всеукраїнська громадська організація «Магнолія», благодійний фонд «Право на захист», Українська мережа за права дитини, фонд «Голоси дітей», міжнародна благодійна організація «Благодійний фонд «СОС Дитячі Містечка», дитячий фонд Організації Об'єднаних Націй ЮНІСЕФ (UNICEF) та ін.

9. Адвокатура як недержавний самоврядний інститут, правозахисні організації (включно з міжнародними).

Зокрема, тісна взаємодія вищевказаних органів і організацій, посадових і службових осіб з перших днів дії Указу Президента України № 64/2022 «Про

введення воєнного стану в Україні» проявилась у діяльності створеного Кабінетом Міністрів України для захисту прав та інтересів дітей Координаційного штабу з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану.

Крім цього, Офісом Президента України спільно з ЮНІСЕФ та Міністерством соціальної політики України було створено Telegram-бот «Дитина не сама» (https://t.me/dytyna_ne_sama_bot) для допомоги тим дітям, які опинилися у воєнний час у складних ситуаціях. Вказаний координаційний штаб було започатковано за ініціативою народних депутатів та уповноваженого Президента України з прав дитини та дитячої реабілітації. До його складу ввійшли: співголови – Міністр соціальної політики України та Радник – уповноважений Президента України з прав дитини та дитячої реабілітації, а також члени – Радник – уповноважений Президента України з питань безбар'єрності, представник Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, представники різних міністерств, Національної поліції, Державної прикордонної служби, Офісу Генерального прокурора, підкомітету у справах сім'ї та дітей Комітету Верховної Ради України з питань гуманітарної та інформаційної політики, освітній омбудсмен України, представники міжнародних організацій, громадянських об'єднань та незалежні експерти, метою діяльності вказаного штабу було визначено координацію роботи центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування щодо евакуації, створення безпечних умов та забезпечення прав під час воєнного стану¹⁵.

Важливо, що травні 2025 р. главою держави – Президентом України Володимиром Зеленським з метою утвердження охорони дитинства як загальнонаціонального пріоритету, посилення міжнародної співпраці у сфері захисту прав дітей підписано Указ від 30.05.2025 р. № 355/2025 «Про День захисту дітей», яким Днем захисту дітей в Україні встановлено 20 листопада – день, коли міжнародна спільнота відзначає Всесвітній день дитини, започаткований Організацією Об'єднаних Націй (день ухвалення Генеральною Асамблеєю ООН у 1989 році Конвенції про права дитини)¹⁶.

Також Міністерством з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України разом з Національним інформаційним бюро, Офісом Генерального прокурора, Національною поліцією України, Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини, Офісом Президента в особі радниці-уповноваженої з прав дитини і дитячої реабілітації було об'єднано зусилля задля створення платформи «Діти війни». Інформаційно-аналітичну підтримку цій команді було надано проектом Уряду Канади «Супровід урядових реформ в Україні» (SURGe). На цій єдиній платформі зібрано інформацію про дітей, які постраждали внаслідок війни (загиблих, поранених, зниклих безвісти,

---

¹⁵ Боняк В.О. Захист прав та інтересів дітей в Україні в умовах збройної агресії російської федерації: сучасні виклики. *Захист прав та інтересів дітей і жінок в умовах воєнного стану* : матеріали Всеукр. наук.-практ. семінару (м. Дніпро, 29 квіт. 2022 р.). Дніпро : ДДУВС, 2022. С. 11–13.

¹⁶ Про День захисту дітей : Указ Президента України від № 355/2025. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3552025-55141>.

спортованих та ін.), а також інформація про випадки, коли дітей вдалося розшукати і повернути.

Окрім вищезазначеного, платформа слугує каналом повідомлення правоохоронним органам (зокрема, Національній поліції України, Офісу Генерального прокурора), а також Національному інформаційному бюро про випадки зникнення дитини, злочину, скоєного проти дитини, виявлення дитини без супроводу дорослих, депортації, примусової зміни громадянства та документів та інші порушення прав дитини під час війни через реєстрацію звернень на сайті¹⁷.

Омбудсман разом із Секретаріатом Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини здійснює системну роботу із моніторингу відкритих джерел, зокрема засобів масової інформації, офіційних заяв та публікацій, опрацьовує дані від міжнародних партнерів та інших організацій щодо ймовірних порушень прав дитини на ТОТ України та рф, серед яких: викрадення дітей (їх депортація та примусове переміщення), вербування дітей до збройних сил супротивника й використання у бойових діях, індоктринація та мілітаризація дітей у навчальних закладах на ТОТ України, незаконна зміна громадянства українських дітей, насильницьке розлучення дітей із сім'ями, відмова в доступі до гуманітарної допомоги. Тільки протягом 2024 року на підставі отриманих даних було вказаними суб'єктами було підготовлено 45 листів-інформувань до Служби безпеки України та 43 листи-інформування до Офісу Генерального прокурора України із фактами про ймовірні порушення прав дитини¹⁸].

З вищенаведеного випливає, що інституційний складник не обмежується державними органами, їхніми службовими й посадовими особами, є правовим тому, що вказані інститути організовані та функціонують за допомогою права й інших юридичних засобів.

Отже, інституційну складову механізму охорони прав дитини в умовах збройної агресії складають державні органи (наділені державно-владними повноваженнями), органи місцевого самоврядування, а також недержавні організації – адвокатура, правозахисні та громадські організації (включно з міжнародними).

Інструментально-функціональний компонент механізму охорони прав дитини в умовах збройної агресії охоплює собою як національне законодавство (нормативно-правові акти, а також чинні міжнародні договори, що торкаються прав дитини, згоду на обов'язковість надана Верховною Радою України), так і правові засоби, які застосовуються в процесі правоохоронної та правозахисної діяльності.

---

¹⁷ Лубінець Д. Дії влади України, спрямовані на захист прав дітей. URL: <https://ombudsman.gov.ua/childrenofwar-2023/dii-vlady-ukrainy-spriamovani-na-zakhyst-prav-ditei>.

¹⁸ Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан та додержання прав і свобод людини і громадянина в 2024 році https://www.ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/%D0%A9%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0_%D0%B4%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D1%8C_%D0%A3%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE_2024_%D1%80%D0%BE%D1%86%D1%96.pdf.

Саме правові засоби, як наголошує І. Павлюков, надають змогу узагальнити всі ті явища (як інструменти, так і процеси), які покликані забезпечувати досягнення поставлених законодавством цілей. Вказана категорія, відзначає учений, пов'язує мету, як ідеальне, з реальним (результат), об'єднуючи в собі одночасно як фрагменти ідеального – інструменти, так і фрагменти реального – технологію. Саме в цій площині, на думку правника, названі різномірні юридичні феномени розглядаються у якості правових засобів¹⁹.

Інструментальний компонент механізму охорони прав дитини в умовах збройної агресії складають такі міжнародні акти: Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р., Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього від 09 грудня 1948 р., Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 р., Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів, (Протокол I) від 8 червня 1977 р., Конвенція ООН про статус біженців від 28 липня 1951 р., Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 р., Гаазька конвенція про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей від 25 жовтня 1980 р., Конвенція ООН про права дитини від 20 листопада 1989 р., Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах від 01 січня 2000 р., два факультативних протоколи до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції та дитячої порнографії та щодо участі у збройних конфліктах (відповідно ратифіковані Верховною Радою України у 2003 та 2005 рр.), Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства від 25 жовтня 2007 р., Резолюція Ради Безпеки ООН 1261 (1999) (про дітей у збройних конфліктах) від 25 серпня 1999 р., Резолюція Ради Безпеки ООН 1882 (2009) «Діти і збройні конфлікти» від 4 серпня 2009 р., Резолюція Ради Безпеки ООН 1998 (2011) «Діти і збройні конфлікти» від 12 липня 2011 р., Резолюція Ради Безпеки ООН 2225 (2015) «Діти і збройні конфлікти» від 18 червня 2015 р., Резолюція ПАРС 2482 (2023) «Правові та правозахисні аспекти агресії російської федерації проти України» від 26 січня 2023 р., Резолюція ПАРС 2495 (2023) «Депортації та насильницькі переміщення українських дітей та інших цивільних осіб до російської федерації або на тимчасово окуповані території України: створення умов для їхнього безпечного повернення, припинення цих злочинів та покарання винних» від 27 квітня 2023 р. й ін.

Наступну групу інструментального компоненту механізму охорони прав дитини в умовах збройної агресії складає національне законодавство – Конституція України – Основний Закон держави і суспільства; закони; підзаконні нормативно-правові акти, що містять норми права (постанови Верховної Ради України, укази Глави Української держави, постанови КМУ); накази міністерств; акти інших державних органів; нормативно-правові акти органів влади Автономної Республіки Крим; акти місцевих державних адміністрацій; нормативно-правові акти місцевого самоврядування), а саме:

---

¹⁹ Павлюков І. Правові засоби: поняття, види, функції та взаємодія в процесі регулювання суспільних відносин. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2023/03/8.pdf>.

I. Конституція України. У ч. 1 ст. 52. Основного Закону Української держави суб'єкт законотворчості закріпив що всі діти рівні у своїх правах незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним.

У ч. 2 вказаної статті визначена заборона будь-якого насильства над дитиною та її експлуатації²⁰.

II. Закони України: «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 р., «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 р., «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20 жовтня 2014 р., «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15 квітня 2014 р., «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин» від 12 липня 2018 р.

Так, у ст. 1 у Законі України «Про охорону дитинства» суб'єкт законотворчості надає визначення термінів «дитина», «дитина, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів», «депортація дитини», «примусове переміщення дитини», «дитина, яка перебуває у складних життєвих обставинах», «дитина, розлучена із сім'єю».

Іншими статтями вищевказаного законодавчого акту визначено заборону участі дітей у воєнних діях і збройних конфліктах (ст. 30); захист дітей, які перебувають у зоні воєнних дій і збройних конфліктів, та дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів (ст. 30-1); захист дітей, які постраждали від сексуального насильства або стали його свідками (очевидцями) (ст. 30-2); захист дітей-біженців та дітей, які потребують додаткового або тимчасового захисту (ст. 31); захист дитини від незаконного переміщення (ст. 32)²¹.

У Законі України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» суб'єкт законодавчої ініціативи соціальний захист дітей визначає як комплекс заходів і засобів соціально-економічного та правового характеру, здійснення яких покладається на відповідних суб'єктів щодо забезпечення прав дітей на життя, розвиток, виховання, освіту, медичне обслуговування, надання матеріальної підтримки. До таких суб'єктів законодавець відносить: 1) центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері сім'ї та дітей, центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері сім'ї та дітей, орган виконавчої влади Автономної Республіки Крим у сфері сім'ї та дітей, відповідні структурні підрозділи обласних, Київської та Севастопольської міських, районних державних адміністрацій, виконавчих органів міських і районних у містах рад; 2) уповноважені підрозділи органів Національної поліції; 3) приймальники-розподільники для дітей органів Національної поліції; 4) школи соціальної реабілітації та професійні училища соціальної реабілітації органів освіти; 5) центри медико-соціальної реабілітації дітей закладів охорони здоров'я; 6) спеціальні виховні установи Державної кримінально-виконавчої служби України; 7) притулки для дітей; 8) центри соціально-психологічної

²⁰ Конституція України від 28 червня 1996 р. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр>

²¹ Про охорону дитинства : Закон України від 26 квітня 2001 року № 2402-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>.

реабілітації дітей; 9) соціально-реабілітаційні центри (дитячі містечка); 10) інші органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації незалежно від форми власності, окремі громадяни, які у межах своєї компетенції беруть участь у здійсненні соціального захисту та профілактики правопорушень серед дітей²².

У 2024 р. Верховною Радою України було прийнято окремий Закон України «Про соціальний захист та підтримку дітей, які постраждали внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України, та внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впорядкування надання соціальних послуг та виплат». Ст. 2 цього законодавчого акту містить визначення «депортована дитина»; «дитина, яка постраждала внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України»; «примусово переміщена або утримувана дитина у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації проти України»; «психологічне насильство, якого зазнала дитина внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України (далі – психологічне насильство)»; «сексуальне насильство, якого зазнала дитина внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України», «фізичне насильство»²³.

Інструментальний компонент механізму охорони прав дитини в умовах збройної агресії буде неповним без указівки на положення Кримінального кодексу України, які передбачають покарання за: а) жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням, вигнання цивільного населення для примусових робіт, розграбування національних цінностей на окупованій території, застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також віддання наказу про вчинення таких дій (ст. 438 під назвою «Воєнні злочини»)²⁴; б) умисне вчинення в межах широкомасштабного або систематичного нападу на цивільне населення (переслідування будь-якої групи або спільноти, яка може бути ідентифікована, тобто обмеження прав людини за політичними, расовими, національними, етнічними, культурними, релігійними, статевими або іншими підставами (ознаками) дискримінації, визначеними міжнародним правом як неприпустимі; депортацію населення, тобто примусове і за відсутності підстав, передбачених міжнародним правом, переміщення (виселення) відповідної групи осіб з території, на якій вони законно перебували, на територію іншої держави; насильницьке переміщення населення, тобто примусове і за відсутності підстав, передбачених міжнародним правом, переміщення (виселення) відповідної групи осіб з території, на якій вони законно перебували, до іншої місцевості у межах однієї держави; звалтування,

---

²² Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей : Закон України 24 січня 1995 року № 20/95-ВР <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/20/95-%D0%B2%D1%80?find=1&text=%D0%B0%D0%B3%D1%80%D0%B5%D1%81#Text>.

²³ Про соціальний захист та підтримку дітей, які постраждали внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України, та внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впорядкування надання соціальних послуг та виплат : Закон України від 8 жовтня 2024 року № 3999-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3999-20#Text>.

²⁴ Кримінальний кодекс України : від 5 квітня 2001 року № 2341-ІІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

сексуальну експлуатацію, примушування до зайняття проституцією, примусову вагітність, примусову стерилізацію або будь-які інші форми сексуального насильства; оборнення в рабство або торгівлю людьми; насильницьке зникнення; незаконне позбавлення волі; катування; інші умисні нелюдські діяння подібного характеру із заподіянням сильних страждань, середньої тяжкості або тяжких тілесних ушкоджень чи серйозної шкоди психічному або фізичному здоров'ю; умисне вчинення в межах широкомасштабного або систематичного нападу на цивільне населення злочину апартеїду, винищення, вбивств (ст. 442-1 під назвою «Злочини проти людяності»²⁵.

Іншим кодифікованим актом – Кодексом цивільного захисту України – передбачено заходи з евакуації, її види та перелік суб'єктів, які приймають рішення про проведення евакуації та ін. (ст. 33) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>²⁶.

III. Підзаконні нормативно-правові акти, які врегульовують питання захисту прав дітей в умовах воєнного стану (Указ Глави Української держави – Президента України від 8 серпня 2022 року № 568/2022 «Про Координаційну раду з питань захисту та безпеки дітей», Постанова КМУ від 23 вересня 2015 року № 740 «Про затвердження Порядку надання статусу члена сім'ї загиблого (померлого) Захисника чи Захисниці України», Постанова КМУ від 05 квітня 2017 р. № 268 «Про затвердження Порядку надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів», Постанова КМУ від 24 жовтня 2008 р. № 866 «Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини», Постанова КМУ від 17 березня 2022 № 302 «Про утворення Координаційного штабу з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану». Постанова КМУ від 1 червня 2023 р. № 546 «Про тимчасове переміщення (евакуацію) дітей та осіб, які проживають або зараховані до закладів різних типів, форм власності та підпорядкування на цілодобове перебування, та їх повернення», Постанова КМУ від 18 квітня 2023 р. № 339 «Деякі питання захисту осіб, у тому числі дітей, депортованих або примусово переміщених у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації проти України», Постанова КМУ від 14 травня 2024 р. № 551 «Про затвердження Порядку виявлення, повернення, забезпечення супроводу та реінтеграції дітей, депортованих або примусово переміщених внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України» та ін.).

Отже, механізм охорони прав дитини в умовах збройної агресії – це нормативно визначена система державних і недержавних інститутів, а також юридичних засобів, що в умовах дії правового режиму воєнного стану забезпечують організацію та діяльність указаних інститутів, яка спрямована на запобігання порушення прав і свобод дитини, припинення протиправної поведінки щодо дитини, відновлення її порушених прав, відшкодування завданої шкоди та притягнення винних до юридичної відповідальності.

---

²⁵ Кримінальний кодекс України : від 5 квітня 2001 року № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

²⁶ Цивільний кодекс України: від 16 січня 2003 року № 435-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.

Вищевикладене свідчить про те, що механізм охорони прав дитини в умовах збройної агресії повинен містити в собі щонайменше інституційний та інструментальний складники та дозволяє акцентувати увагу на найбільш суттєвих ознаках феномену «механізм забезпечення прав дитини в умовах збройної агресії»:

1) цей механізм є соціально-правовим явищем (у ньому зацікавлене передусім громадянське суспільство), його інституційний складник не обмежується державними органами, їхніми службовими й посадовими особами, є правовим тому, що вказані інститути організовані та функціонують за допомогою права й інших юридичних засобів²⁷.

2) механізм забезпечення прав дитини в умовах збройної агресії є системним утворенням, що складається з багатьох елементів (статичних та динамічних, матеріальних та ідеальних), які перебувають у певних зв'язках між собою, взаємодіють;

3) досліджуваний механізм є рухливим, динамічним, а не статичним; він постійно змінюється, вдосконалюється, перебуває у розвитку;

4) він не є хаотичним, бо ж має свою мету – навіть в умовах збройної агресії створити найбільш сприятливі умови для реалізації кожною дитиною всіх належних їй прав.

З огляду на вищевикладене, механізм забезпечення прав дитини в умовах збройної агресії – це сукупність переважно юридичних засобів й юридичних процедур, за допомогою та в межах яких уповноважені державні органи разом з активної участі інститутів громадянського суспільства здійснюють заходи зі створення найбільш сприятливих умов для реалізації дитиною належних їй прав і свобод, а у разі їх порушення вживають необхідних і дієвих заходів для відновлення можливостей дитини та притягнення винних до юридичної відповідальності.

3. Напрямки вдосконалення механізму забезпечення прав дитини в умовах збройної агресії російської федерації проти України

В умовах триваючої війни руйнівні наслідки російської агресії для українських дітей стають все більш очевидними та відчутними. І хоча зусилля органів державної влади максимально спрямовані на забезпечення військової складової та здобуття перемоги, однак не менш значимим пріоритетом є і залишається питання забезпечення прав та свобод дітей під час дії правового режиму воєнного стану. Це знаходить свій прояв у негайному та ефективному реагуванні на будь-які порушення прав дітей з боку російської федерації, незважаючи на те, що почасти інструменти такого реагування бувають суттєво обмеженими. Підтримка України міжнародною спільнотою, державами-партнерами допомагає захистити майбутнє нашої країни.

---

²⁷ Боняк В. О., Єрмоленко Я. В. Конституційна скарга як юридична гарантія прав і свобод людини в Україні: монограф. / В. О. Боняк, Я. В. Єрмоленко. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2022. 196 с. с. 90.

Основними проблемами захисту дітей в умовах збройного конфлікту є і залишаються:

1) порушення права дитини на життя, виживання та гідний розвиток. З перших днів російсько-українська війна супроводжується вбивствами та каліцтвом дітей, невибірковими атаками та руйнуванням цивільної інфраструктури (руйнуванням закладів освіти, фізичної культури і спорту, соціального захисту, закладів охорони здоров'я та інших важливих об'єктів інфраструктури, наявність на їх територіях вибухонебезпечних предметів, що ставить під загрозу життя та здоров'я дітей, створює ризик для життя і безпеки дітей, ускладнює доступ до базових послуг).

Російсько-українська війна станом на середину 2025 року забрала життя більше 630-ти дітей, а більше як 2000 дітей отримали поранення. Разом з цим, залишається невідомою кількість дітей, які загинули на тимчасово окупованих територіях (далі – ТОТ);

2) необхідність удосконалення законодавства, що торкається прав дитини;

3) примусове переміщення, депортація та зміна ідентичності, що проявляються у зміні української національної та громадянської ідентичності дітей (включно через примусову зміну імен та мови, надання іншого громадянства та ін.);

4) випадки сексуального насильства щодо дітей на тимчасово окупованих територіях, яке призводить до тривалих психологічних та фізичних і травм;

5) насильницька мілітаризація та індоктринація (цілеспрямоване (без критичного аналізу) впровадження політичних ідей для формування певної суспільної свідомості) дітей на окупованих територіях нашої держави та на територіях російської федерації й республіки білорусь;

6) покращення взаємодії з питань забезпечення прав дитини між центральними органами виконавчої влади, центральними органами виконавчої влади та органами виконавчої влади на місцях.

З огляду на те, що невід'ємні права дітей (право на життя, виживання, гідність, право на свободу, право на розвиток, охорону здоров'я, право на безпеку та ін.) вимагають постійної уваги, для забезпечення цих невід'ємних можливостей органам публічної влади, інститутам громадянського суспільства, міжнародній спільноті необхідно невідкладно-першочергово здійснювати заходи із збереження життя дітей, забезпечення їх фізичної та психологічної безпеки.

Випадки вбивств, поранень, катування, депортації дітей, сексуального насильства потребують своєчасної, жорсткої та об'єктивної правової оцінки міжнародними інституціями та судовими інстанціями, а саме, притягнення винних злочинців (представників країни-агресора) за ці та інші злочини до відповідальності згідно із положеннями міжнародного права²⁸.

---

²⁸ Експертний документ «Забезпечення безпеки дітей під час збройних конфліктів: досвід України». URL: <https://submitflg.org/ekspertnyj-dokument-zabezpechennya-bezpeky-ditej-pid-chas-zbrojnyh-konfliktiv-dosvid-ukrayiny/>.

Удосконаленню механізму забезпечення прав дитини в умовах збройної агресії російської федерації проти України сприятиме й вирішення ряду питань, пов'язаних із:

- обов'язковою евакуацією дітей із зони проведення бойових дій, дотримання законодавчо визначених приписів щодо недопущення відмови від такої евакуації, коли законні представники дітей відмовляються/ухиляються від такої евакуації або ж повертають дітей до населених пунктів, з яких вона проводиться;

- покращенням інформаційної кампанії, роз'яснювальної роботи серед батьків, представників дітей щодо необхідності такої евакуації;

- забезпеченням евакуаційних груп, які займаються евакуацією дітей, спеціально обладтаним для цього транспортом;

- розробленням завчасних планів з евакуації дітей та ін.

Крім вищезазначеного, не менш значимим напрямком діяльності Української держави і суспільства є забезпечення здійснення дитиною права на освіту, насамперед, на територіях можливих бойових дій: необхідність забезпечення безпекової складової (наявність належно обладтаного укриття, підземних шкіл, якісного зв'язку та доступу до мережі Інтернет, забезпечення комп'ютерною технікою й ін.)

Важливим складником механізму забезпечення прав дитини в умовах збройної агресії російської федерації проти України є вдосконалення чинного законодавства в означеній сфері, усунення наявних колізій. Наприклад, вирішення питання щодо невідповідності між нормами ст. 301 Закону України «Про охорону дитинства» та п. 5 Порядку надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 05.04.2017 № 268. Так, ст. 301 передбачено, що вказаний статус надається органом опіки та піклування за місцем реєстрації дитини як внутрішньо-переміщеної особи (ВПО). Водночас п. 5 Порядку передбачено більшу кількість категорій, які мають право на отримання статусу та більший перелік суб'єктів, які надають такий статус. Така ситуація з різними нормами Закону та Порядку щодо підстав та суб'єктів надання статусу створюють колізію в законодавстві, що призводить до різного трактування умов отримання статусу, а також створюють умови, відповідно до яких порушуються права дитини на його отримання²⁹.

Крім цього, у державі актуальним залишається питання прийняття, відповідно до міжнародних стандартів правосуддя, законодавчих актів про правосуддя щодо дітей (насамперед для дітей, які зазнали насильства, а також свідків та дітей, котрі контактують/перебувають у конфлікті з законом).

Суттєвим елементом, що впливає на стан забезпечення прав дитини в умовах збройної агресії, є вирішення питання щодо фізичного доступу

---

²⁹ Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан та додержання прав і свобод людини і громадянина в у 2024 році https://www.ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/%D0%A9%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0_%D0%B4%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D1%8C_%D0%A3%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE_2024_%D1%80%D0%BE%D1%86%D1%96.pdf.

Уповноваженого Верховної Ради з прав людини, міжнародних гуманітарних організацій/ незалежних моніторингових місій до ТОТ України. Відсутність такого доступу: а) суперечить положенням Женевських конвенцій 1949 р. та Додаткових протоколів до них, які зобов'язують сторони збройного конфлікту забезпечувати захист цивільного населення, зокрема дітей, і сприяти доступу гуманітарних місій; б) унеможливає своєчасну фіксацію порушень прав дитини (включно і щодо сексуального насильства) та проведення об'єктивного моніторингу дотримання їхніх прав на ТОТ України та ін.³⁰

Окремим компонентом механізму забезпечення прав дитини в умовах збройної агресії російської федерації проти України є виконання всіма органами публічної влади, громадськими організаціями, включно й долученням до цього та міжнародних партнерів, вимог постанов Уряду від 14.05.2024 № 551 «Про затвердження Порядку виявлення та повернення дітей, депортованих або примусово переміщених внаслідок збройної агресії російської федерації проти України» та від 29.10.2024 № 1240 «Деякі питання захисту дітей, депортованих або примусово переміщених у зв'язку із збройною агресією російської федерації проти України» щодо перетворення Єдиного реєстру осіб (включно і щодо дітей, які депортовані/примусово переміщені у зв'язку із збройною агресією рф проти України) на Реєстр осіб, депортованих або примусово переміщених у зв'язку із збройною агресією російської федерації проти України.

Збереження української ідентичності дітей, які залишилися на ТОТ, вимагає вироблення державою та міжнародною спільнотою комплексних рішень та дієвих заходів для мінімізації факторів об'єктивного та суб'єктивного характеру, які не дозволять російському режиму здійснювати явно злочинні заходи зі знищення всього українського й забезпечити збереження ідентичності українських дітей на вказаних територіях.

3 липня 2025 р. українські діти, які постраждали від війни, можуть офіційно зафіксувати свою історію: втрату дому, рідних, депортацію чи знущання, включно і поранення, катування чи сексуальне насильство, у Реєстрі збитків, що створений Радою Європи за підтримки 43 країн і ЄС. Цей реєстр приймає заяви від таких постраждалих, це перший крок до міжнародної компенсації й офіційного визнання того, що зробив російський агресор.

Подати заяви до Реєстру збитків усім дітям та родинам допомагає українська благодійна організація Save Ukraine, яка з 2014 року надає допомогу найбільш вразливим верствам населення, метою якої є врятування з окупації якомога більше дітей і сімей, включно і постраждалих від сексуального насильства на тимчасово окупованих територіях³¹.

---

³⁰ Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан та додержання прав і свобод людини і громадянина в у 2024 році https://www.ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/%D0%A9%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0_%D0%B4%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D1%8C_%D0%A3%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE_2024_%D1%80%D0%BE%D1%86%D1%96.pdf.

³¹ Українські діти, які постраждали від сексуального насильства на тимчасово окупованих територіях, можуть офіційно зафіксувати свою історію в міжнародному Реєстрі збитків. URL: <https://ns-gromada.gov.ua/news/1753294397/>.

Водночас, співпраця як громадських інституцій, так і державних із недопущення випадків сексуального насильства щодо дітей на тимчасово окупованих територіях, а у разі наявності таких – і щодо негайного реагування на них потребує покращення.

Вагома роль у недопущенні насильницької мілітаризації та індоктринації дітей на ТОТ нашої держави та на територіях російської федерації й республіки білорусь має належати саме правозахисним організаціям, котрі через різні платформи, зокрема, Комітету ООН з економічних, соціальних та культурних прав повинні вимагати: 1) створення механізму повернення всіх викрадених дітей та забезпечити їхнє возз'єднання з родинами; 2) відновлення доступу дітей до рідної освіти та культури на окупованих територіях та ін.³²; 3) скасування російських освітніх стандартів на ТОТ, виключення насильницької мілітаризації, ідеологічного перевиновання (нав'язування російської ідеології) та припинення політичної індоктринації та мілітаризації освіти.

Наступним напрямком удосконалення механізму забезпечення прав дитини в умовах збройної агресії російської федерації проти України є усунення дублювання функцій суб'єктів владних повноважень, покращення взаємодії між центральними та місцевими органами виконавчої влади, налагодження координації та ін. На цьому у своїй Щорічній доповіді Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2024 році акцентує увагу омбудсман Д. Лубінець. Уповноважений вказує, що у системі захисту прав дитини провідну роль відіграють такі центральні органи виконавчої влади як Міністерство соціальної політики, сім'ї та єдності України, Національна соціальна сервісна служба України та Державна служба України у справах дітей. Водночас, попри спільну мету – забезпечення прав та інтересів дитини – наявне дублювання деяких повноважень із забезпечення прав дитини, відсутня належна співпраця, координація та взаємодія, що негативно відображається на ефективності не тільки їх діяльності, а й самого механізму забезпечення прав дитини в сучасних умовах³³.

Потребує покращення взаємодія Державної служби України у справах дітей, як центрального органу виконавчої влади із реалізації державної політики у сфері захисту прав дитини, зі службами у справах дітей місцевих військових адміністрацій, бо ж у Державної служби України у справах дітей відсутні реальні важелі впливу на відповідні місцеві служби, що ускладнює виконання загальнодержавних програм у сфері захисту прав дитини.

---

³² «Голоси дітей» приєдналися до заяви в ООН про системні порушення прав дітей на окупованих територіях. URL: <https://voices.org.ua/news/golosi-ditej-priyednalisya-do-zayavi-v-onn-pro-sistemni-porushennya-prav-ditej-na-okupovanih-teritoriyah/>.

³³ Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан та додержання прав і свобод людини і громадянина в у 2024 році https://www.ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/%D0%A9%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0_%D0%B4%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D1%8C_%D0%A3%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE_2024_%D1%80%D0%BE%D1%86%D1%96.pdf.

Таким чином, вдосконалення механізму забезпечення прав дитини в умовах збройної агресії російської федерації проти України має відбуватися шляхом удосконалення законодавства, підвищення ефективності інституційної складової (включно й шляхом активної співпраці з міжнародними організаціями).

ВИСНОВКИ

Отже, механізм забезпечення прав дитини в умовах збройної агресії російської федерації проти України складається з механізму реалізації прав дитини та механізму їх охорони (останнім охоплюється і механізм захисту). Щонайменше досліджуваний механізм охорони прав дитини включає в себе інституційний (суб'єктний) та інструментально-функціональний компоненти.

Інституційна складова механізму охорони прав дитини в умовах збройної агресії російської федерації проти України представлена державними органами (наділені державно-владними повноваженнями), органами місцевого самоврядування, а також недержавними організаціями – адвокатурою, правозахисними та громадськими організаціями (включно з міжнародними). Вказаний компонент складають державні органи (суди, прокуратура, органи опіки та піклування, служби у справах дітей й ін.), громадські організації, а також міжнародні структури (ЮНІСЕФ та ін.), що співпрацюють з метою захисту життя і здоров'я дітей, їх прав (надають соціальні послуги, звертаються до органів публічної влади, розглядають справи у суді та ін.)

Інструментально-функціональний компонент механізму охорони прав дитини в умовах збройної агресії російської федерації проти України охоплює собою як національне законодавство (нормативно-правові акти, а також чинні міжнародні договори, що торкаються прав дитини, згоду на обов'язковість надана Верховною Радою України), так і правові засоби, які застосовуються в процесі правоохоронної й правозахисної діяльності. Це національні та міжнародні інструменти (засоби), а також конкретні дії, спрямовані на захист прав дітей в умовах збройної агресії російської федерації проти України.

АНОТАЦІЯ

Розглянуто наявні підходи правників до визначення поняття «механізм забезпечення прав дитини в умовах збройної агресії російської федерації проти України», надано його авторську дефініцію. З'ясовано співвідношення досліджуваного феномену із суміжними категоріями. На основі аналізу суджень вчених про цей механізм запропоновано теоретичну модель структури досліджуваного явища державно-правової дійсності, що вміщує: 1) механізм реалізації прав дитини та 2) механізм їх охорони. Обґрунтовано, що провідним складником досліджуваного механізму виступає механізм охорони прав дитини, який за внутрішньою будовою складається з інституційного (суб'єктного) компоненту та інструментально-функціонального.

Доведено, що інституційний складник механізму охорони прав дитини в умовах збройної агресії російської федерації проти України представлений державними органами, органами місцевого самоврядування, а також недержавними організаціями – адвокатурою, правозахисними та громадськими організаціями (включно з міжнародними).

Визначено компоненти інструментально-функціонального елементу досліджуваного механізму охорони прав дитини, який включає в себе юридичні засоби (національне законодавство), а також конкретні дії, спрямовані на захист прав дітей в умовах збройної агресії російської федерації проти України.

Запропоновано напрямки вдосконалення досліджуваного механізму.

Література

1. Боняк В., Трень Т. Порушення прав дитини в Україні в умовах війни». *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти* : матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 15 бер. 2024 р.) ; у 2-х ч. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2024. Ч. I. 740 с.
2. Боняк В. *Правоохоронна діяльність: поняття та принципи. Забезпечення прав людини у правоохоронній діяльності* : навч. посібник. 2-е вид. перероб. і доп. / Кол. авт.; за ред. д.ю.н., доц. В.О. Боняк. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2018. 260 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
4. Рабінович П. М. Науково-практичний коментар ст. 3 Конституції України. *Конституція України. Науково-практичний коментар* / редкол. : В. Я. Тацій, О. В. Петришин та ін. ; Нац. акад. прав. наук України. 2-ге вид., переробл. і допов. Харків : Право, 2011. С. 19-24.
5. Кучук А. М. *Соціально-правовий забезпечення прав і свобод людини. Теорія держави та права* : підручник / кол. авт.; кер. авт. кол. канд. юрид. наук, проф. Ю. А. Ведерніков. 3-є вид. перероб. і доп. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017; Ліра ЛТД. С. 102-107.
6. Шило С.М. Механізм захисту прав і свобод людини і громадянина як гарантія забезпечення законності та дисципліни в діяльності органів внутрішніх справ. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія ПРАВО. 2013. Вип. 22. Ч. I. Т. 2. С. 269–273.
7. Бабкова Т. В. *Право громадян на соціальний захист та його забезпечення органами судової влади в Україні* : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2014. 19 с.
8. Ведерніков Ю. А., Кучук А. М. *Правоохоронна діяльність в Україні: теретико-правовий аспект* : монограф. Київ : Знання України, 2009. 219 с.
9. Боняк В. О., Ермоленко Я. В. *Конституційна скарга як юридична гарантія прав і свобод людини в Україні*: монограф. / В. О. Боняк, Я. В. Ермоленко. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2022. 196 с.
10. Боняк В. О. *Органи охорони правопорядку України в сучасному вимірі: конституційно-правовий аспект* : монограф. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ , Ліра, 2015. 372 с.
11. Паталаха І. О. *Право на справедливий суд та механізм його забезпечення: загальнотеоретичний аспект* : дис. ... докт. філософ. 081 Право. Дніпровський державний університет внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України, Дніпро, 2025. 227 с.
12. Боняк В.О. *Захист прав та інтересів дітей в Україні в умовах збройної агресії російської федерації: сучасні виклики. Захист прав та інтересів дітей і жінок в умовах воєнного стану* : матеріали Всеукр. наук.-практ. семінару (м. Дніпро, 29 квіт. 2022 р.). Дніпро : ДДУВС, 2022. С. 11-13.
13. Про День захисту дітей : Указ Президента України від № 355/2025. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3552025-55141>.

14. Лубінець Д. Дії влади України, спрямовані на захист прав дітей. URL: <https://ombudsman.gov.ua/childrenofwar-2023/dii-vlady-ukrainy-spriamovani-na-zakhyst-prav-ditei>.

15. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан та додержання прав і свобод людини і громадянина в у 2024 році https://www.ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/%D0%A9%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0_%D0%B4%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D1%8C_%D0%A3%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE_2024_%D1%80%D0%BE%D1%86%D1%96.pdf.

16. Павлюков І. Правові засоби: поняття, види, функції та взаємодія в процесі регулювання суспільних відносин. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2023/03/8.pdf>.

17. Конституція України від 28 червня 1996 р. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр>.

18. Про охорону дитинства: Закон України від 26 квітня 2001 року № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>.

19. Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей: Закон України 24 січня 1995 року № 20/95-ВР <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/20/95-%D0%B2%D1%80?find=1&text=%D0%B0%D0%B3%D1%80%D0%B5%D1%81#Text>.

20. Про соціальний захист та підтримку дітей, які постраждали внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України, та внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впорядкування надання соціальних послуг та виплат : Закон України від 8 жовтня 2024 року № 3999-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3999-20#Text>.

21. Кримінальний кодекс України : від 5 квітня 2001 року № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

22. Цивільний кодекс України: від 16 січня 2003 року № 435-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.

23. Експертний документ «Забезпечення безпеки дітей під час збройних конфліктів: досвід України» . URL : <https://summitflg.org/ekspertnij-dokument-zabezpechennya-bezpeky-ditej-pid-chas-zbrojnyh-konfliktiv-dosvid-ukrayiny/>.

24. Українські діти, які постраждали від сексуального насильства на тимчасово окупованих територіях, можуть офіційно зафіксувати свою історію в міжнародному Реєстрі збитків. URL : <https://ns-gromada.gov.ua/news/1753294397/>.

25. «Голоси дітей» приєдналися до заяви в ООН про системні порушення прав дітей на окупованих територіях. URL: <https://voices.org.ua/news/golosi-ditej-priyednalisya-do-zayavi-v-oon-pro-sistemni-porushennya-prav-ditej-na-okupovanih-teritoriyah/>.

Information about the author:

Boniak Valentyna Oleksiivna,

Doctor of Law, Professor,

Head of the Department of Theory and History of State and Law,

Constitutional Law and Human Rights

Dnipro State University of Internal Affairs,

26, Nauky avenue, Dnipro, 49005, Ukraine